

S3 dolgozat – Sági Kristóf

2016

Kőbe zárt legendák

Középkori legendák, történetek és azok őslénytani értelmezése

Dolgozatomban a középkor emberének történeteiről és legendáiról mutatok be egy szeletet. A téma természetesen nem tárgyalható kimerítően egyetlen dolgozat keretében, különösképp egy néhány oldalas Scholler 3-ra készült munkánál. Emiatt, és hogy a HEMA „E” betűjéhez is hű maradjak, az európai emberek történeteivel foglalkoztam, a teljesség igénye nélkül. Mindezek mellett, hogy kihasználjam a tanulmányaim nyújtotta egyfajta pluszt, igyekeztem a történetek taglalásánál az azokban szereplő különleges lényeknek őslénytani magyarázatot adni, illetve olyan történeteket célba venni, melyeknek egy-egy taxoncsoport megismerése adott valódi magyarázatot.

Mi a legenda?

A legenda szó eredete a latin olvas (*lego*) igéből származik, olyan írást jelöl, amely a hithű ember számára elolvasandó, olvasásra szánt (1). Tárgya valamilyen vallásilag fontos hely, személy vagy időszak. Célja lehet példaadás vagy lelki épülés szolgálata, de az évszázadok során ez is változott. Műfajilag a mondával és a mesével rokon, általában a régmúltba nyúlik vissza, rendszerint a történet széles körben ismert, csodás elemekben nem szegény. 3 fajtája ismert: *acta*, *vita* és *legenda*. Az *acta* a legkevésbé irodalmi jellegű, egészen jegyzőkönyv szerű, a *vita* történetírással rokonságot tartó, erősen életrajzi jellegű. A *legenda* s.s. esetében az olvasmányos jelleg domborodik ki, egy szent erényeiről, nevezetes cselekedeteiről szól, vagy egy történet regényes, mesés elbeszélése. A legendák lehetnek közvetlen értesülések, szájhagyományok, írott történeti források és irodalmi példák (Rabán et al., 1964).

A legenda műfajának története

Az első keresztény legendák apokrif ókeresztény művek Jézus, Mária vagy az apostolok életéről, de tulajdonképp a legendák közé sorolhatjuk az ószövetség számos történetét is (2).

Bár a szentek életéről szóló legendák többségében a középkorból ismertek, ismerünk hasonló történeteket jóval régebről is. Például, az ókori görögök által küklopszként emlegetett egyszemű óriás történetét egy mamutféléltől származó szépen megőrződött koponyaalelet adta (Mayor, 2000). A leleten megfigyelhető lehetett az állat ormányának kilépési helyéhez tartozó jókora üreg, melyet a korabeliek a küklopsz szemüregének gondoltak. Az 1. és 2. századból valók legendák vértanúk életéről, de főképp a hitért való szenvedésükről, és mártíromságukról szólnak. Ezek latin vagy görög nyelvű, jegyzőkönyvszerű írások (Acta Martyrum) (3). Ezekben a legendákban a vértanúhalál vállalása, a hithez való ragaszkodás áll a középpontban (pl. Antiochiai Szent Ignác vagy Szent Polükarposz legendái) (4). A keresztényüldözések megszűntével, a 3. és 4. századtól a vértanúhalál leírását életrajzi legendák váltják, ezekben a csoda egyre nagyobb szerepet kap. A szentek kultuszának köszönhetően a középkorban igen sok legenda születik, ezek többnyire a szájhagyomány írásba foglalása útján maradhattak ránk. Sok esetben megfigyelhető ezekben az antik, illetve keleti forrásokból merítés is. Ekkor kezdenek megszorodni a világi elemek, a történeteket erősebb, bonyolultabb cselekményesség, fantázia jellemzi. A legendáknak fontos szerepet tulajdonítanak az ezredforduló táján felvirágzó latin és nemzeti nyelvű irodalom kialakulásában. A világi jellegű *Gesta Romanorum* a legenda formai elemeit mentette át az új korszakba. A nemzeti nyelven írt legendák is megjelennek (pl. a német *Georgslied*) (3).

A legenda elemei a lovagi költészet és a krónikairodalomnak is elmaradhatatlan részei voltak. Ide sorolható pl. Jacopo da Voragine *Legenda Aurea* (1. ábra) című műve a XIII. századból. A középkor utáni századokban a hagyományos ételemben vett keresztény legenda csak foltokban tűnik fel újra, a korszellemnek megfelelően pl. a barokk korában előfordul. A barokkban említendő pl. a jezsuita iskoladráma mely bővelkedett a legendás elemekben. A felvilágosodás korában a legendákat megvetették, mint a „papok hazugságát” (5), a romantika időszakában támad fel ismét a legenda, de



1. ábra Miniatúra a Legenda Aureából forrás: wikipedia.org

már a világi költészet részeként. Ezek a művek már inkább csak hangulati elemekben emlékeztetnek a hagyományos legendákra. A korabeli magyar költők közül Vörösmarty, Tompa vagy Arany is írtak legendás elemekkel tűzdelt műveket.

Manapság a legenda fogalmával azért lehetünk zavarban, hiszen az újabb időkben legendának nevezünk minden nem bizonyítható, nagy hatást kiváltó, féligazságokat tartalmazó történetet. Ide sorolhatók adott helyekhez köthető ún. városi legendák is.

A klagenfurti sárkány

A következőkben a választott legendákat fogom ismertetni, majd magyarázni azok geológiai-öslénytani alapját. Az első a klagenfurti sárkány legendája. Klagenfurt Karintia központja, napjainkban télen a síelők, nyáron pedig túrázók lepik el a 800 éves várost. Hosszú korának köszönhetően látnivalókban sem szegény. Ezen látnivalók közé tartozik a sárkány nevét viselő Lindwürm-szökőkút (2. ábra) is, melynek díszje egy egyetlen méretes tömbnyi kloritpalából faragott (6) sárkány.

A legenda szerint (7) réges-régen a város helyén hatalmas mocsár helyezkedett el, melynek egyetlen lakója egy hatalmas sárkány, a Lindwürm volt, aki számtalan emberáldozatot szedett. A környékbeli birtokok felett uralkodó herceg óriási földet ígért annak, aki végez a sárkánnyal. Egy hős lovag végül sikerrel jár, megalapítja a jutalomba kapott földeken Klagenfurt városát, és a sárkány karóra tűzött fejét a város főterén helyezi el. Azóta ez a sárkány Klagenfurt jelképe,



2. ábra A Lindwürm-szökőkút forrás: austria.info

amit város számtalan pontján láthatunk. A legjelentősebb az említett Lindwurm-szökőkút, melyet a 16. században készített Ulrich Vogelsang (8). A legenda kitér a mocsár lecsapolására, és az ősvadon kiirtására, majd arra is, hogy a város védelmére egy hatalmas őrtornyot emeltek. A város címere is a sárkányt és ezt az őrtornyot ábrázolja (3. ábra).



3. ábra Klagenfurt címere a sárkánnyal és az őrtoronnyal.
forrás: wikimedia.org

Ma már tudjuk, hogy a legendás sárkány egy jégkorszaki gyapjas rinocérosz (*Coelodonta antiquitatis*) volt, melynek koponyáját a város közelében találták meg a helybeliek. Mit keres itt egy orrszarvú? A rinocéroszfélék Euráziában jelentek meg, és a nagyjából 15 millió éve létrejött ún. Levantei-földhídon keresztül vándoroltak Afrikába. A földhíd Európát és Afrikát kötötte össze. A dél fele vándorlás jelensége pedig összefügg azzal, hogy az oligocénre bekövetkező klímaromlás miatt a melegkedvelő csoportok az Egyenlítő irányába vándorolhattak, az orrszarvúfélék mellett sokan mások is (Babocsay, 2015). A taxon végül a pleisztocénben tűnik el Európából a jégkorszaki események hatására. Ez magyarázza, hogy miért lehetett Klagenfurt közelében egy ilyen állat koponyája. Ha pedig megvizsgáljuk ezt a koponyát (4. ábra), nem is lepődünk meg, hogy a korabeli ember sárkányt látott benne. A tények ellenére azonban a sárkány Klagenfurt örök jelképe marad.



2. ábra Gyapjas rinocérosz koponya a Lengyel Geológiai Intézet (PIG) múzeumából.
forrás: wikimedia.org

Whitby kígyókövek

A 7. században élt Hild, avagy Whitby Szent Hilda igen népszerű szentként számos legenda szereplője. A legendákat összegyűjtötte és a Hild címet viselő regényé kerekítette Nicola Griffith (2013). Már kislányként is különleges volt. Anyja, Breguswith már születése előtt megjósolta, ő lesz a „világ fénye”. Már kisgyermek korában megmutatkozott különleges volta kiolvasta az időjárást a madarak röptéből, megjósolta Northumbria urának, Edwin királynak, hogy ki fog a trónjára törni... Hilda Whitby városának közelében található kolostorban apátnő volt, az első a kolostor történetében. Szent Hilda tehát egy elismert és fontos nő volt egy olyan korszakban, ahol a nők fontossága igencsak háttérbe szorult volt. Számos legendái közül most a Whitby kígyókövek történetét emelem ki. Egyes változatok szerint az apátság építését zavarták meg, más változat szerint később szaporodtak el a kígyók a vidéken. Majd a veszedelemre Szent Hilda hozta a megoldást, aki úgy menti meg az embereket, hogy a kígyókat kővé változtatja. Azonban volt a legendának egy szépséghibája, ugyanis a kővé vált kígyóknak nem volt fejük. A fejek problémáját Lindesfarne-i Szent Cuthbert oldotta meg, aki a legenda szerint fejnélkülivé változtatta kígyóköveket (9), hogy azok sose árthassanak újra. Mások pedig fejeket faragtak az ammoniteszek lakókamrájára, a legenda szépséghibáját ilyen módon kijavítandó. Hiszen ezek a kígyók valójában ammoniteszek, a környékbeli jurakorú mészkövekből. A csoport virágkorát élte a Mezozoikumban (Középidő), a jurában pedig sokféle szinte kőzetalkotó mennyiségben is előfordul, ahogy Whitby közelében is. A



Dactylioceras (5. ábra) genusba tartozó példányok kaptak leggyakrabban fejeket. Emellett érdekesség, hogy a Hildoceras genus pedig Szent Hilda és a kígyókövek legendájának emlékét őrzi. Magyarországon is számos lelőhely ismert, ahol ilyen fejlábúak gyűjthetők. A Göcsejben a népi hiedelem szerint a kígyóköveknek gyógyító erejük van a gyulladások, duzzanatok, kelések kezelésénél.

Szent László pénze

Szent László esetében az egyik legnépszerűbb magyar szentről beszélünk, számos legenda maradt fenn, és ezeknek is több változata ismert. Egy-egy népszerű szentről, vagy egy ország védőszentjéről szóló legendáknak számos változata ismert a szájhagyománynak köszönhetően. Lászlónak a kunokkal való harcairól is több legenda szól, ezek egyike a Szent László pénze legenda. Az egyik változat szerint László csata közben az őt üldöző kunok elé szórta a pénzt, akik erre felhagytak az üldözéssel, összeszedték a pénzérméket, azonban azok a kezükben kővé változtak. A másik változat a magyar vitézekre nézve kevésbé előnyös, itt a menekülő kunok szórták hátra a pénzt a magyarok elé, akik megálltak felszedni, ám László haragjában, Isten segédelmével kővé változtatta az érméket, hogy a kunok üldözése ne szakadjon meg. A legendáról Főzy és Sente is ír *A Kárpát-medence ősmaradványai* című könyvében (2007). A Bakonyban található Bakonyszentlászló és Pénzesgyőr települések nevüket ennek a legendának köszönhetik. Arról is írnak, hogy spanyol területen például a csatában megvert, menekülő saracénok pénzének tartották, Franciaországban Szent Péter vagy Szent Bonifác pénzeként ismertek. A kőkorongok valójában Nummulitesek, foraminiferák (likacsoshéjúak). Ez egy egysejtű életforma, amely mészvázat választ ki, ennek kamrázottsága, tagoltsága (nem a mérete) miatt a nagyforaminiferák közé sorolandó. Magyarországon leggyakoribb fajaik a *N. millecaput* és a *N. perforatus* (6. ábra), az előbbi átmérője jócskán meghaladhatja a 10 cm-t, az utóbbi kisebb, átlagosan 2 cm-esek. Formára mindkettő beillik pénznek, nem véletlen, hogy számos különálló legenda is pénzérmeként említi ezeket az eocén korú mészkövekben gyakran kőzetalkotó mennyiségben előforduló mészvázú egysejtűeket.



4. ábra *Nummulites millecaput* (balra) és *Nummulites perforatus* (jobbra)
Forrás: farm1.staticflickr.com

Összefoglalás

Jelen munkában a bemutatott szelet részeit képezi a klagenfurti sárkány, a Whitby kígyókövek és a Szent László pénze legendák bemutatása, azok őslénytani vonatkozásaival. „Tévedés volna ugyanis a legendát megtörtént eseménynek és az Egyház megtestesült hagyományának tekinteni, de még nagyobb tévedés pusztá mesének tartani”(5), hiszen a legendák mindig rendelkeznek valamilyen szintű valóságalappal, ezek olykor őslénytani eredetűek. Megállapíthatjuk, hogy egy szép őslénytani lelet már jó néhány századdal ezelőtt is beindította az emberek fantáziáját, csak akkoriban még tudományos cikkek helyett legendák születtek belőlük. Nem ritka eset tehát, hogy a csodás eseményeket, lényeket felvonultató legendáknak paleontológiai alapja van.

Irodalomjegyzék

Babocsay, G., 2015, Kontinensvándorlásból interkontinentális vándorlás:

gekkók, teknősök, fűrészpikkelyes-viperák a Levantei-földhídon: *Annls Mus. hist.-nat. hung.* 107, v. Volume 107, p. pp. 289–304.

Főzy, I., and Szente, I., 2007, A Kárpát-medence ősmaradványai, Gondolat Kiadó.

Griffith, N., 2013, *Hild: Farrar, Straus and Giroux* v. 1, p. 546.

Mayor, A., 2000, *The First Fossil Hunters: Paleontology in Greek and Roman Times*. Princeton University Press, 2000. rev ed 2010, new introduction. : Princeton University Press.

Rabán, G., Tibor, K., Sándor, V. K., Antal, P. B., Stoll, and Béla, V., 1964, *A Magyar Irodalom Története: Akadémiai Kiadó*, v. I.

Online hivatkozások

- (1) <http://www.merriam-webster.com/dictionary/legend>
- (2) <http://finnugor.elte.hu/tortenelem/Forrasok/permi2/Alegendamufajarol.htm>
- (3) <http://enciklopedia.fazekas.hu/mufaj/Legenda.htm>
- (4) <http://www.doksi.hu/faces.php?order=DisplayFace&id=133>
- (5) <http://lexikon.katolikus.hu/L/legenda.html>

(6) <https://www.visitklagenfurt.at/en/details/fontane-di-lindwurm-monumento-a-maria-teresa/1466d36d1916dc000e85c90ba0a50145/>

(7) <http://www.klagenfurt.hu/tortenelem>

(8) <http://ausztria.szallas-utazas-ajanlo.com/varosnezes-klagenfurtban/>

(9) <http://iberianature.com/britainnature/whitby-snakestones/>

Az ábrák forrásai:

<http://www.austria.info/media/17083/thumbnails/lindwurmbrunnen-am-neuen-markt-in-klagenfurt--oesterreich-werbung-mallaun--d.jpg.3146262.jpg>

https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/thumb/5/5d/AUT_Klagenfurt_COA.svg/112px-AUT_Klagenfurt_COA.svg.png

https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/b/b8/Jacobus_de_Voragine_Legenda_aurea_XVe_si%C3%A8cle.jpg

https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Coelodonta_antiquitatis_head.jpg

<http://www.ammonites.fr/Fiches/0145.htm>

https://farm1.staticflickr.com/117/315883084_05d78f176f_z.jpg?zz=1